

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR IV
VOLUME 4

Accepted on December 22th 2015, at the 9th meeting of the SASA Department of
Languages and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević Đorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2016

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности,
22. децембра 2015. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Предрага Пийера*

Уредник

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2016

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Planeta print, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2016

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
20. I 2015 – 22. XII 2015.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручни сарадник
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Драме. 1–5 / Душан Ковачевић.....</i>	<i>11</i>
<i>Речник ђојмова ликовних умејносћи и архитектуре. Том 1, А–Ђ</i>	<i>25</i>
<i>Како наћисаћи и објавићи научно дело / Зоран В. Поћовић</i>	<i>35</i>
<i>Зборник радова Византиолошкој инсћићући. Књ. 50, 1–2. Mélanges Ljubomir Maksimović / уредници Бојана Крсмановић, Срђан Пириваћрић</i>	<i>53</i>
<i>Србија и Венеција : (VI–XVI век) / Момчило Сћремић.....</i>	<i>61</i>
<i>Зборник радова и сажећака / 4. Конћрес Угругења за аћтеросклерозу Србије са инћтернационалним учешћем, Београд, 20–23. новембар 2014. ; [уредници Владимир Кањух, Небојша М. Лалић]</i>	<i>73</i>
<i>Срћски језик на Косову и Мећохији данас : (социолинћвисћички и линћвокулћуролошки асћекћи) / Мићира Рељић</i>	<i>81</i>
<i>Зборник Инсћићући за срћски језик САНУ. [Књ.] 2, Срћски језик и акћуелна ћићћања језичке ћолићике / ћлавни уредник Срећо Танасић.....</i>	<i>81</i>
<i>Пећар С. Јовановић : исћраживач у ћеографији – ћрећалац у друћћву</i>	<i>103</i>
<i>Генећички модификовани орћанизми : чићенице и изазови : зборник радова са научној скући одржаной 22–23. окћобра 2013. ћодине / уредник Марко Анћелковић</i>	<i>111</i>

Дан Библиотеке САНУ посвећен научнику, државнику и председнику Српске краљевске академије Стојану Новковићу (1842–1915–2015)	123
Italy's Balkan Strategies (19 th –20 th Century) / edited by Vojislav G. Pavlović ; editor in chief Dušan T. Bataković	141
Црквена историја Византије од краја иконоборства до смрти цара Василија I / Предраг Комаћина ; уредник Љубомир Максимовић	141
Топонимија Бањске хривовље : ка осмишљању старосрпског топонимског речника и бољем познавању топонимских именословних образаца / Александар Лома	153
MIKLOSICHIANA bicentennialia : зборник у част двестог годишњице рођења Франца Миклошича / уредници Јасмина Грковић-Мејмор, Александар Лома	153
Мојте старине развоја Србије / уредник Часлав Оцић	169
Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 19, Оцаи – историјски / [председник Уредничког одбора Стефан Ристић ; уредници Даринка Горићан Премк ... и др.]	181
Срби и Први светски рат 1914–1918 : зборник радова са међународног научног скупа одржаног 13–15. јуна 2014. / уредник Драгољуб Р. Живојиновић	193
Законик цара Стефана Душана. Књ. 4, том 1–2 / уредници Коста Чавошки, Ђорђе Бубало	205
Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914. Књ. 1–7, св. 1–42 / уредници Васа Чубриловић, Радован Самарџић, Василије Ђ. Крстић	221
Између заваја и историје : сусрет различитих култура у српској књижевности / Светозар Кољевић. – Нови Сад : Академска књига : Огранак САНУ у Новом Саду, 2015	237
Сто десет година Српског дијалектолошког зборника	245

<i>Др Аћим Медовић : (1815–1893) : живоји и дело : зборник радова с научној скуја поводом 200 година од рођења / уређивачки одбор Радоје Чоловић, Владимир Кањух, Брана Димићријевић, Снежана Вељковић, Јелена Јовановић Симић</i>	<i>261</i>
<i>Вајикан и Први свейски рай : 1914–1918. Књ. 1–3 / Драјољуб Р. Живојиновић</i>	<i>277</i>
<i>Линјивисичка слависичка : сџудије и чланци / Предрај Пијер</i>	<i>289</i>
<i>Срйски у крују словенских језика : їрамајичка и лексичка їоређења / Предрај Пијер</i>	<i>289</i>
<i>Именик аутора, уредника и їоворника</i>	<i>303</i>

Срби и Први светски рат 1914–1918 : зборник радова са међународног научног скупа одржаног 13–15. јуна 2014. / уредник Драгољуб Р. Живојиновић. – Београд : САНУ, 2015

Поздравна реч: академик Владимир С. Костић, председник САНУ

Говорили: академик Драгољуб Р. Живојиновић
дописни члан Мило Вуксановић
проф. др Милан Ристовић

У Београду, уторак 6. октобар 2015. у 13 часова

Владимир С. Костић

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Ретки су тренуци када се толико јасно види улога Академије, као што је то данас на промоцији ове значајне књиге, која и нехотице представља наш одговор њима, књиге која и нехотице постаје наш штит. Нека се историчари који су присутни у сали не наљуте ако кажем да историју прате песма и трубе краљева. Песме о слободи, ако их певају мали и немоћни, кроз историју су континуирано проглашаване опасним и субверзивним, а то се потом вековима не прашта. Сто година временске дистанце од Првог светског рата, тог глобалног стратишта, од кога се у Србији још увек тешко, и без извесности у исход, опорављамо, некако је најзгоднији временски размак за реконструкцију чињеница и логике, не зарад њиховог бољег разумевања већ да би се приступило формирању нових и старих историјских конструката, прилагођених актуелном тренутку, актуелној тоталитарној идеологији и неким опасним будућим намерама. Нажалост, поново песма и трубе краљева. Једино

је озбиљни научни приступ, изгледа, алтернатива. Али сем озбиљног научног приступа, који би био немилосрдан и према себи и према другима, који је узгред и најтежи, ако је уопште могућ, преостаје још само хумор којим би се појединац одбранио од неких, несумњиво нехотично хуморних, аксиома о малим, примитивним, агресивним нацијама које угрожавају пацифистичке и несебичне напоре великих, добрих империја са злокобним закључцима у погледу пожељне судбине таквих малих реметилаца. Коначно, лепо им је речено, биће и слободе када за то дође време. Погледајмо за почетак наслове новинских написа у Бечу 1914. године: Босански милитанти убили надвојводу Фердинанда и његову супругу. Без обзира на то какав је нечији индивидуални став о чину Гаврила Принципа, тешко је отети се чуђењу пред ставом да је то, заправо, чин који изазива рат јер, у годинама и месецима који су му претходили, Европом је кружила бизарна химера наоружаног мира (*armed peace*). Империје се нескривено утркују наоружањем, на пример, истог месеца када Вилхелм II изражава отмену жељу да се памти као император мира, немачки парламент изгласава повећање армије за сто хиљада људи, вероватно не само за грандиозне параде, уз квазидарвинистичку реторику о предстојећем сукобу народа и раса, а све у циљу националног преживљавања – реторику која ће свој експлицитни и трагични климакс доживети у једном другом, потоњем рату. Та реторика ће бити постамент гротескне логике која ће терати банкарског чиновника из Монпељеа да, вриштећи: „Јуриш!“, бајонетом просипа утробу минхенском водоинсталатеру, или *vice versa*, или још упечатљивије, да са марљивом стрпљивошћу љубитељи пива и кобасица споро и методично вешају мачванске жене, децу и инвалиде. Чини се да, нажалост, поједини историчари верују да свега тога не би ни било да Србија није одмах, и уз консензус, сломљена или се можда надају да никад није касно. Ерос ратничког заноса и парадне одважности, попут незадрживог вируса, захватао је интелектуалце широм Европе, вирус према коме, будимо искрени, ни сами нисмо увек резистентни. На пример, један Сигмунд Фројд, мада ће касније изговорити свој *ressavi domine*, са пуно ентузијазма подржава објаву рата Србији, фокусирајући сву кривицу на њену, обратите пажњу – дрскост. У писму Карлу Абрахаму пише по први пут у 30 година: „Осећао сам се као Аустријанац и сав мој либидо је дат Аустроугарској“, што је готово сажет психоаналитички приступ терапији ратних неуроза у којима болесник дарује свој либидо *fatherland-u*. Иако он сам касније схвата опасност оваквог заносног ступања иза застава и гомила, још су присутни они који га злоупотребљавају тумачећи да је нарцизам малих разлика кључни извор насиља и смрти, премештајући једну луцидну психоаналитичку теорију у простор глобалних историјских сукоба, где она делује отужно и, дозволићете, карикатурално.

Суочавајући се са прекрајањем историје, чему често ни сами не успевамо да одолимо, уз хумор са почетка овог увода, дозволићете ми да цитирам

покојног академика Борислава Пекића: Човек се пита колико тајни крије не само прошли него и сви ратови у историји, колико тајни крије и садашња дипломатија која се води, колико тајни заправо крије свет у коме живимо, тајни које ће једва икада можда бити откривене и, ако буду откривене, биће нам лажно представљене. Ми живимо, дакле, у једном привиду који нам изгледа као историјски, а који је, у ствари, хуман у оном најопаснијем виду.

Аутори овог капиталног зборника, скрупулозан сам кад употребљавам израз „капиталног зборника“, са одговорношћу растерују неке старе и много нових магли, приводећи нас, потомке невољних ратника, истини и одбрани ужасног страдања нашег народа, страдања чије димензије релативизирају драж победе. Србија је изгубила између милион и сто и милион и триста хиљада становника, готово трећину укупног становништва или чак шездесет одсто мушке популације, обезбеђујући нам у исти мах и једини могући достојанствени одговор онима који би једно прошло време хтели да прилагоде будућим потребама. Ми смо дужни да знамо истине, пријатне или непријатне, без наивности која постаје луксуз, јер стрепим од добронамерности оних који би да нам те истине донесу и, готово као касете, трајно уграде. Стога, уз честитке ауторима иде и наша захвалност. Хвала Вам.

Миро Вуксановић

СРБИ И ВЕЛИКИ РАТ

Данас, на нашој Трибини, уважени часници, академици и званице, предајемо на пажњу јавности обимно и важно сведочанство о првом рату двадесетог века који је на почетку обележен Принциповим презименом о коме се пун век говори углавном непринципијелно, с Гавриловим именом које се у зловним тумачењима једначи с гавраном. Тако се увек дешава када Србима и Србији треба додати оно што не заслужују. Историчарима је дато да разјасне овакву игру речи која је одавно постала игра ватром. Догађај је јединствен. Само тај догађај има назив Велики рат. САНУ је прошле године, преко свог Одељења историјских наука, приредила међународни научни скуп и објавила два зборника, на српском и енглеском, *Срби и Први светски рат*, па је природно да прву реч, поздравну, поводом изузетног издања, каже председник САНУ академик Владимир С. Костић.

Уз захвалност академику Костићу који уме да нађе и саопшти председничку мисао, допустите да вам упутим почетно објашњење. Замислио је академик Драгољуб Р. Живојиновић, уредник *Зборника*, две ствари за наш сусрет: прво, да не говори нико чији рад је у зборнику и друго, да о радовима на српском своју реч изговори „литерата“, како је рекао. Поштујући његову жељу

и правила која на Трибини доследно примењујемо, да осим аутора или уредника имамо два говора од петнаестак минута, прихватио сам да не дајем општи осврт, но да одаберем понеки детаљ као наговештај и као илустрацију.

Понекад се кроз добро нађен детаљ или приближен краткотрајни догађај може наслутити целина. Покушаћу да то учиним и притом покажем, барем умало, колико су дуге сенке рата. Сутра, 7. октобра 2015, у 14 сати и 30 минута, заокружиће се сто година од 7. октобра 1915, када је заповедник одбране Београда, пред налетом силно јачих војних снага, пред команду својој јединици, изговорио реченице које су ушле у памћење, које су својим одјеком дозволе косовски завет. Рекао је мајор Гавриловић да животи његових војника не постоје и позвао их на јуриш, у славу. Преживео је и скончао као повратник из фашистичких логора на крају другог Великог рата.

Пре тога је десет година био војни старешина у граду кнеза који је познат по царском имену, у граду где је подигнут велелепни споменик косовским јунацима. Када је Гавриловић одлазио 1930. на друге послове, проглашен је за почасног грађанина. Тај податак је у биографији опеаног команданта истакнут као лепо и заслужено признање. Али, нема допуне, о којој понекад говоре наши водећи историчари, да је исти град за свог почасног грађанина именовао вођу југословенских комуниста и доживотног председника земље које нема. Истодобно су поништили одлуку из 1930. и одузели звање почасног грађанина Драгутину Гавриловићу. Сметао је Великом вођи, свуда јединцу.

Град са црквом Лазарицом има прилику да колико сутра разгласи да је нестао неправичан однос према српском мајору који је и сада пред нама као високи млаз светлости у тами рата.

Док не добијемо очекивану вест како се припремамо да 2018, у част победе и ослобођења, понављамо имена заслугом издвојених или макар утврдимо колико је тачно, у милионима и хиљадама, погинуло Срба у Великом рату, од најмлађих до старца, јер такав збир још немамо, избираћу понешто из прилога који нису у енглеској верзији *Зборника*, јер су нешто уже тематизовани и по мишљењу Уредништва мање намењени странцима.

Евгениј Сергејев, по преосталој грађи, „дневницима и успоменама“, у основним линијама деловања приказује „рад војнообавештајне службе Руског царства у Србији, Румунији, Црној Гори и Грчкој“, „мреже агената и квалитет прикупљених података“, важних за „одлуке руске врховне команде“.

Душан Топаловић даје прегледно сређене доказе како су три Швеђанина, историчар Хилдебранд, географ Хедин и политиколог Шјелен дошли у окупиран Београд 1915. као део „пропагандне машинерије“, а потом објављивали публикације, доказујући, каже Топаловић, да „тамо где постоји русофобија, постоји и србофобија као њен пратећи огранак“.

На занимљив начин Ладислав Хладки, следећи архивску чешку грађу и Масарикову преписку од нама блиског и наклоњеног „србофоба“ приказује

филозофа и политичара који није подржавао тобожњу „јачајућу српску доминацију“ и зато Масарик „никада није посетио Југославију у међуратном периоду“.

Тијана Шурлан, по категоријама међународног права, доказује овако речену истину: „Вилхелм II, краљ Пруске и цар Немачке у периоду Првог светског рата, тип је владара чије су карактерне особине, нарав, као и образовање сасвим у складу с догађајима којима је доминантно управљао“.

Гордана Кривокапић Јовић наставља истраживање како „се француско-српско-југословенски пројекат ковао током војног савезништва у Првом светском рату“, с акцентом на утицај тадашње француске славистике, а посебице Шарла Лоазоа и Огиста Говена.

Милић Ф. Петровић предочава како је Арчибалд Рајс описивао ратни метеж, кроз петнаестак чланака у *Лозанској јазети*, тако истинољубиво, правично, да су верници Атанте писмима тражили да се не „врати у Швајцарску или другде“, „да он нестане“.

О ратној реорганизацији Краљевско-српске војске уочи Рата и касније пише Славица Ратковић Костић, а Милан Гулић доказује да „значајан број Бокеља, међутим, није желео провести рат у редовима аустроугарске војске, нити на простору Боке, већ је бјежао ка српским краљевинама Србији и Црној Гори“.

Занимљиво је и прилично поучно анализирање Јована Шаљића како су се у српској војсци држали мобилисани муслимански војници, поглавито после приступа „Турске у рат на страни непријатеља“.

Јасмина Миланковић испричала је, дирљиво, како је четворо чланова породице Грујић имало само један циљ у Рату: „спасавање многих интернираних лица, заробљених војника, самохраних мајки, инвалида, ратне сирочади и других“.

У тромесечном дневнику лингвисте и лексикографа Милоша Московљевића, чији је речник српског језика забрањен – касније, разуме се – Момчило Исић сагледава рад енглеске болнице у Микри код Солуна.

А како српски елитисти Јован Скерлић, Јован Цвијић и Александар Белић, у заносу пред очекивано уједињење, заступају југословенску идеју, разложно описује Петар Пијановић, с поруком да југословенска кућа „није могла да буде ни чврста ни поуздана ни трајна“.

Александар Гаталица даје сажет портрет изумитеља Франца Хабера. Он је пронашао бојни отров, био први хемичар-ратник, који је сматрао „привилегијом образованог војника“, ако убије „стотине и хиљаде одједном“.

На крају овога пробирљивог прегледа, у тексту Павла Кондића о православној цркви у Црној Гори у Великом рату (где нема у наслову речи: Српска), док сам читао сређене податке, стално ми је пред свима стајао митрополит, касније патријарх, Гаврило Дожих који је, онако моћан појавом и гласом, на

Подгоричкој скупштини о уједињењу Србије и Црне Горе, узимао реч као благослов, а у тексту Зорана Лакића средишни је део онај када је сердар Јанко Вукотић, на Бадњи дан 1916, црногорској војсци на Мојковцу прочитао депешу српске врховне команде:

„Ако црногорска сандачка војска успе да спречи продирање противника од Вишеграда на Увац – Пријеполје – Сјеничке положаје и Нови Пазар, и тиме не дозволи да се јави српској војсци у позадину, она се Српству одужила!“

Ако не можемо у историји, можемо у овом казивању стати код примера Гаврила Дожића и Јанка Вукотића.

Милан Ристовић

НОВИ РЕВИЗИОНИСТИЧКИ ТАЛАС

Са једногодишње раздаљине данас смо у могућности да говоримо не само о резултатима научне конференције одржане у САНУ средином јуна 2014, посвећене месту и улози Србије и српског народа у сложеним околностима и збивањима Првог светског рата, већ и да покушамо, после објављивања на српском и енглеском (уз три прилога на француском) језику Зборника радова, да укажемо на њен значај, у оним оквирима које је поставила наша али и страна историографија. Приближавање стогодишњице Великог рата, покренуло је неколико процеса: један је стигао на таласу захтева да се изврши нова подела „кривице за рат“; ту су тврдње, да сви учесници у великом европском покољу деле кривицу „на равне части“. Извучене су, поново, једно столеће старе тезе о кривици Србије за Сарајевски атентат, „принуђености Аустро-Угарске (и Немачке Царевине) да се бране“ од „српског национализма“, и агресивне политике њене главне велике савезнице, Руске царевине (затим Француске и коначно, Велике Британије)¹.

Овај процес обележило је посезање за „аргументацијом“ коју су својим писањем, политичким лобирањем, финансирањем публикација и истраживања, отварања катедри за историју Хабзбуршке монархије (пре свега у САД) и свега што су у међуратним годинама подржавајући ове тезе, чинили тимови историчара, пропагандиста и политичара у Берлину, Минхену и Бечу.²

Како се показало, нови „ревизионизам“ по својој аргументацији није суштински ништа друго до оживљавање, „вештачким дисањем“ и „инфузи-

¹ Анализу „ревизионистичке“ историографије о Првом светском рату урадио је Миле Бјелајац у својој монографији *Зашто ревизија? Старе и нове контираверзе о узроцима Првој светској рату*, Београд 2014.

² В.: Момбаурер, Аника. *Узроци Првој светској рату. Спорна и сајласностии*, СЛЮ, Београд 2013.

јом“ мешавине политичких ставова и предрасуда, старих теза, изношених у часописима *Die Kriegsschuldfrage*, *Berliner Monatshefte* или у радовима неких западних историчара, двадесетих и тридесетих година прошлог столећа. Не где прикривено, другде сасвим јасно, користе се у извођењу закључака о историјским процесима 1914–1918, уз аналогије и рефлексije на збивања на југословенском простору током деведесетих.

Овај процес „дефишеризације“ (одбацивање резултата о кривици Немачке историчара Фрица Фишера, чији су радови од 1960-их поставили чврсту критичку основу историографског мејнстрима у истраживањима Првог светског рата), више је видљив у делу најновијих производа англосаксонске историографије, од оних европске, која је, или барем један њен утицајни део, остала на основама постављеним у неколико претходних деценија, скрећући пажњу на неодрживост управо ових нео-ревизионистичких тврдњи (Жан-Жак Бекер, Аника Момбауер, група аустријских историчара аутора монографије о „Прљавом рату Хабзбурга“, књига такође аустријског историчара Антона Холцера о ратним злочинима Аустроугарске, Бруне Бјанки, монографије Влодимира Борођеја и М. Горног о рату на Источном фронту, као и књиге о различитим друштвено и културно историјским феноменима у рату).

Тако је цунами историографске (уз бројне наплавине публицистичко-популарне) литературе о Првом светском рату, његовом почетку, поводима, разлозима, који је 2014. године заплуснуо полице и излоге књижара, донео и нова имена, нове наслове, али је оживео и неке давно заборављене теорије и тврдње упаковане у старо „ревизионистичко паковање“, покренуо дискусије о важењу и „року трајања“ неких кључних научних достигнућа ранијих генерација, нудећи често „танку“ противаргументацију ослоњену на савремено политичко тло.

У години подсећања на Велики, Европски рат, који је постао Први светски, овај талас је, поред изложби, са или без јасног концепта (као што је случај са европском централном изложбом у берлинском Музеју немачке историје, на којој није било ни једног експоната – осим пластичне копије Принциповог револвера, који би посетиоцима говорио о учешћу Србије у рату), ипак избацио и нека тематски нова виђења.

Остала је, међутим, стара неуравнотеженост бављењем догађајима и процесима на Западном фронту и у много мањем обиму другим великим бојиштима, укључујући и оно Источно (и Балканско), које је својом важношћу, површином на којој су вођене војне операције, великом динамиком, другачијим стратешким концепцијама, обимом војних операција, бројем укључене војне силе, етничком и сваком другом разноликошћу, али и великим војним губицима и разарањима цивилног живота, чинило контрапункт збивањима на Западу, заглављеним од почетка у блато и крв рововског, позиционог масовног уништавања војничких живота. Једина монографија о рату на Источном

фронту (укључујући Балкан, Србију), као вредан покушај да се синтетички обухвати простор од Балтика до Медитерана, објављена 2014, рад је пољских историчара Вл. Борођеја и М. Горног. Ипак, крајње неумесно је уопштавање нечега што се не може у целости сагледати, као што је ова огромна историографска продукција о 1914–1918 (осим мањег дела доступних наслова објављених на неколико „великих језика“), а то и није намера. Ван главне позорнице „великих историографија“ остала је у сенци, и читаоцима недоступна, продукција објављена на другим језицима, са других (макар и географски суседних) подручја. Један општи суд, који поред тога долази од некога за кога је овај период занимљив као део општег контекста европске савремене историје и исходиште оних феномена који се налазе у средишту његовог интересовања (Други светски рат, Хладни рат) био би исувише претенциозан.

Треба, можда, подсетити да је приближавање стогодишњице у нашој јавности било праћено, имајући у виду, пре свега, јасно учљиву политизацију питања умешаности Србије у Сарајевски атентат и повода и изговора за рат, једном емоционалном реакцијом, уз упућивање позива српским историчарима „да одговоре“ на ревизионистички талас који је растао и приближавао се. Притом се заборављало да је домаћа историографија – којој се може штошта друго пребацити – својим систематским истраживањима Првог светског рата, од појаве књиге Владимира Дедијера о „Младој Босни“ (1967. на енглеском језику, затим на француском и немачком), посебно током 1970-их и 1980-их, дала изузетне резултате о овом питању (књиге Милорада Екмечића, Андреја Митровића, Д. Живојиновића, Ђорђа Станковића, Вл. Стојанчевића, и других припадника старије генерације).

У својој уводној речи на страницама Зборника, проф. Драгољуб Живојиновић, припадник ове генерације, подсетио је на прве међународне конференције које су одржане у Југославији (1964. „Југословенски народи пре Првог светског рата“ и 1974. „Велике силе и Србија пре Првог светског рата“). Десет година касније, отворен је у Историјском институту САНУ циклус годишњих научних конференција (1984–1989), иза којих је остало објављено пет зборника радова посвећених свакој ратној години, док се последња књига бавила југословенским питањем и стварањем југословенске државе. Широко тематски и методолошки оквир, увођење нових тематских кругова, истраженост тема, у радовима неколико генерација историчара, доказ су концепцијски озбиљног приступа, тада, седамдесетогодишњици Великог рата, са, до данас, у највећем броју случајева, и даље чврстим и научно релевантним резултатима.

Зборник одабраних саопштења на енглеском и француском језику са конференције одржане 2014. године у САНУ, треба посматрати не као некакав „одговор“ на било коју од теза, које после стотину година, на стару оптуже-

ничку клупу из 1914, подупрту новим историографско-политичким конструкцијама, смештају поново као главног кривца Србију. Њега треба посматрати као квалитативни наставак оних истраживања којима је генерација мојих професора и старијих колега (који су носили највећи терет у организацији и реализацији и ове конференције и на њој такође учествовали као аутори), начинила изузетне научне пробоје својим радовима и утицала да се о Србији и њеној ратној историји 1914–1918, вољно или невољно, говори и пише другачије. Избегавање да се позове на релевантне резултате српске историографије, укључујући и оне, доступне на неком од великих европских језика (као што је, на пример, књига Андреја Митровића *Serbia's Great War*, Лондон 2007) уочљиво је у најновијим радовима неких од водећих „ревизиониста“, што такође сведочи о свесном заобилажењу свега што се „не уклапа“ или противречи више њиховим ставовима и убеђењима него новим резултатима истраживања.

Објављивање Зборника, на енглеском (30 прилога) и француском (4) – 14 страних аутора (и два аутора из бивших југословенских република, Црне Горе и Републике Српске), (поред уводних поздравних речи), концепцијски и садржајно је наставак, додавање нових значајних елемената сложеном мозаику истраживања Првог светског рата, места и судбине српске државе и народа у њему. У међувремену је један од аутора и најугледнијих истраживача новије историје Србије и Балкана, професор Милорад Екмечић преминуо. Упркос болести, успео је да за Зборник преда обиман, последњи ауторски рад „Сарајево 1914. Поновна процена“.

Радови чине неколико тематских група. Најбројнији су они који се баве догађајима који су непосредно претходили 1914, (разматрање повода и стварних узрока избијања рата и положаја Србије у том контексту, преиспитивање политике Централних сила према Србији и Балкану, постављање њихових стратешких циљева и планова за „уклањање српског проблема“ ратом, расправе о решењима њеног будућег статуса после победе Немачке и Аустроугарске (за и против „утапања“ у постојећи поредак Хабзбуршке монархије, потпуно брисање са политичке карте Европе, њено свођење на територијално осакаћену колонију – „резерват“); поред поменутог прилога М. Екмечића, ту су текстови: Џона Рехла (John Röhl), Хартмута фон Штрاندмана, Михаила Војводића, Лотара Хебелта, Холгера Афлербаха, Мире Радојевић, Елене Кострикове, Вацлава Штјепанека, Радослава Распоповића, Сп. Сфетаса, Милоша Ковића, Фредерика Гелтона, Александра Животића, Арпада Хорњјака, Ласла Сарке, Вјачеслава Шапила.

Другу групу чине радови који хронолошки шире обухватају ток рата и посвећени су положају српског народа у Аустроугарској (Василије Ђ. Крестић), неким аспектима окупације Србије (Владимир Стојанчевић о Талоцијевом педагошком курсу у окупираној Србији, Александар Животић о ратним

злочинима Аустроугарске у Србији 1914), српско-италијанским односима и италијанској политици према Балкану у рату (Холгер Афлербах, Масимо Букарели); месту Србије у француској јавности и ратној стратегији 1914–1918, улози Француске у спасавању српске војске 1915, српско-француским односима и проблему стварања југословенске државе после пробоја Солунског фронта (Фредерик Гелтон, Жорж-Анри Суту, Жан-Пол Блед, Фредерик де Моал, В. Павловић), Вилсоновим ставовима о одговорности Аустроугарске за избијање рата (Драгољуб Р. Живојиновић), Антантиним комбинацијама са евентуалним територијалним проширењем Србије неким аустроугарским територијама уз уступање дела српске територије Бугарској – што је на српској страни имало противтежу у захтевима за очувањем целovitости свих државних и територија настањених српским становништвом и очувањем југословенских територија – Никола Поповић).

Два прилога посвећена су „Младој Босни“, узроцима који су довели до њеног оснивања, њеној социјалној, културној и политичкој делатности и програму, етничко-религијском саставу, околностима које су довеле до атентата младобосанаца у Сарајеву (прилози Душана Батаковића, Драге Мاستиловић). Судбином Српске православне цркве у Аустроугарској, Црној Гори, Краљевини Србији, њеним положајем у Гувернману и бугарској окупационој зони, у избеглиштву, посвећен је прилог Радмиле Радић, у којем се ауторка бави и утврђивањем података о губицима свештенства и монаштва током рата.

Посебну групу у Зборнику чине радови који се баве историографијом о Првом светском рату. Њој припада разматрање Слободана Г. Марковића о проблему утврђивања српских ратних губитака. Он је указао на неусаглашену методологију, проблем са изворима, неслагање у литератури различитог порекла и стручне провенијенције (статистике, демографија, историографија, званични документи), преиспитујући податке и процене који су навођени од завршетка рата до наших дана. Аутор заступа став да је немогуће оштро одвојити цивилне и „чисто“ војне губитке, погинуле од умрлих „природном смрћу“ за време сурових ратних година, што наводи на закључак да има довољно разлога да се тврди да је Србија, у границама 1913, изгубила између 0,99 и 1,3 милиона становника, односно између 21 и 24,3 % становништва.

Љубодраг Димић је дао опсежну анализу српске историографије о Првом светском рату у неколико њених развојних периода, када је настајала под различитим друштвеним и политичко-идеолошким околностима. Од оне у Краљевини СХС – Југославији, где је играла важну улогу у обликовању нове, заједничке традиције и историјског легитимитета нове државе, преко социјалистичког периода, где је традиција Првог светског рата дуго била потиснута новом, оном партизанског и комунистичког покрета. Амбивалентан однос нових власти био је из политичко-прагматичних разлога изнуђен, као што је то био случај у кризним периодима (током сукоба са Информбироом)

када је посезано за искуствима Првог светског рата, или су она селективно, из унутрашњих политичких разлога, укључивана у званичну верзију историје. Од средине 1960, и посебно током 1970-их, попуштањем утицаја ваннаучног фактора (Партија, држава), истраживања Првог светског рата у Србији улазе у своју зrelu, научно-критичку фазу, дајући вредне резултате објављене у бројним монографијама, студијама и чланцима нове генерације историчара, уз публикавање архивске грађе (као наставка великог пројекта из међуратног времена, Велики рат Србије).

Миле Бјелајац је скренуо пажњу на неке од главних трендова у савременој страниографији. Анализирао је радове који се баве узроцима рата, пре свега оне обухваћене појмом „ревизионистичка интерпретација“, уз осврт на старију историографску литературу, која је последњих две деценије с појачаним интензитетом била изложена критици аутора ревизионистичке провенијенције као „превазиђена“, „једнострана“, укључујући већ наведене ауторе као што су Фриц Фишер, В. Бергхан, Барбара Тачмен и други. Он указује на преплитање савремене политике и историографије и утицај овог моћног ваннаучног фактора. Од средине 1980-их, „нови трендови“, везани за политички пројекат европског уједињења, донели су захтеве за историографско „поравнавање“ терена: избегавање непријатних тема из историје, конструкцију неконфликтне слике прошлости, грађење нове, заједничке европске историјске традиције на тим основама.

Утицај југословенске кризе – која је експлодирала у време еуфоричне најаве „краја историје“, упадљиво присутан у новим тумачењима Првог светског рата и српске улоге у њему, постаје један од кључних фактора у њеном (негативном) редефинисању. Бјелајац, с разлогом, показује да се ради о осавременењеној али веома сличној методологији, виђеној у међуратном периоду, са сличним циљем: доказивање одговорности Србије за Сарајевски атентат, апологија Аустроугарске као хармоничне мултиетничке бесконфликтне државе, и доказивање српске кривице за изазивање рата у који су остале, пре свега Централне силе, без своје воље увучене.

Александар Растовић се бавио преписком између Роберта-Ситон Вотсона и Мери Едит Дарам око кривице за рат, која је започета писањем Дарамове 1914. и настављена током 1920-их. Она је тврдила да је на врху листе криваца Србија, док је Ситон-Вотсон указивао да разлози за атентат леже у аустроугарској политици у Босни и Херцеговини и према Србији, да су Беч и Будимпешта, и пре Сарајева, спремали радикално решење српског проблема.

Чедомир Антић је направио пресек ставова савремених западних историчара о наводној одговорности Србије, показујући да међу њима постоји неслагање око овог питања, скрећући, такође, пажњу на утицај догађаја из наше најскорије прошлости (југословенска криза, рат у Босни и Херцеговини) на доношење суда о догађајима од пре стотину година, уз неумесне аналогije

(Млада Босна = Ал Каида). Он скреће пажњу на покушај да се овим или другим дневнополитичким слојевима прекрије суштина историјске реалности око које су вођене расправе и за које је утврђен корпус неспорних чињеница. Антић указује и на манир „заобилажења“ радова (као што чине Кларк, Макмиланова и Макмекин) који противрече или поткопавају ову конструкцију, чак и када је реч о именима и те како познатим на западу, о ауторима који објављују на енглеском, предају или су предавали на америчким универзитетима. Зато не изненађује примена ове методологије када су радови српских историчара у питању, макар били, као у Дедијеровом случају, првобитно писани на енглеском за англоамерички простор, или били објављени на енглеском код једног од најугледнијих британских издавача читавих осам година пре стогодишњице (поновног) потезања питања кривице Србије за изазивање европске катастрофе 1914. (случај поменуте књиге А. Митровића).

Конференција и Зборник о којем сам имао част да говорим пред овим поштованим скупом, пружили су широк простор за научно сучељавање о једном од кључних периода и питања наше и европске историје. Нека различита мишљења изнета у прилозима Зборника, показују спремност да се о важним, и често спорним, питањима отворено и аргументовано разговара, ослањајући се на резултате до којих се дошло истраживањем, акрибијом и непристрасном употребом свих расположивих аналитичких инструмената које нуди историјска наука.

Зборник је, такође, важан и нов допринос научном приступу изучавања Првог светског рата, а његово објављивање на два велика европска језика, енглеском и француском, помоћи ће, верујем да ће не само помоћи бољој комуникацији наше историографије са другим срединама већ ће и пружити обиље материјала свакоме ко буде желео да добије релевантну информацију о резултатима српске историографије о неким од кључних питања о Првом светском рату, али и сложенем генерацијском пресеку њених посленика.

На крају, мишљења сам да на време треба размишљати о 2018: тенденције које су обележиле расправе о 1914. и те како утичу на довођење у питање свих кључних резултата Првог светског рата, стављајући под сумњу оправданост решења Мировних конференција и принципа на којима је међуратни европски систем био утемељен. Конференција и Зборник су својим научним профилем добра основа за размишљање о једном новом научном скупу, на којем би на темељу нових сазнања, до којих се дошло од времена када је пре више од тридесет година одржана конференција посвећена стварању југословенске државе, (1978), била размотрена проблематика везана за идеологију, спољнополитичке, унутрашње политичке, друштвеноисторијске и културноисторијске околности у којима је она настајала.